

Література

- 1. Вачевський М. В.** Педагогічні технології економічної та маркетингової освіти у початковій і основній школі: [монографія] / за науковою редакцією М. В. Вачевського. – К.: Каравела, 2013. – 344 с. **2.** Державний стандарт повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://mon.gov.ua/ua/activity/education/56/general-secondary_education/state_standarts
- 3. Калініна Н.** Розвиток підприємливості в учнів / Н. Калініна // Завуч. – 2009. – № 10. – С. 16–17. **4. Кремень В.** Синергетична модель розвитку освіти як відповідь на виклики сьогодення / В. Кремень // Рідна школа. – 2010. – № 6. – С. 3–6.
- 5. Кулішов В. В.** Методичні засади формування економічної компетентності у процесі підготовки фахівців технологій: [монографія] / В. В. Кулішов. – К.: Каравела, 2011. – 567 с. **6. Мадзігон В. М.** Продуктивна педагогіка: [монографія] / Василь Мадзігон. – К.: Вересень, 2004. – 324 с. **7. Набока О.** Навчання і виховання майбутніх підприємців / О. Набока // Рідна школа. – 1999. – № 9. – С. 24–28. **8.** Навчальний економічний словник-довідник: терміни, поняття, персоналії / за наук. ред. Г. І. Башнянина і В. С. Іфтемчука. – Львів: «Магнолія 2006», 2007. – 688 с.
- 9. Нисимчук А. С.** Экономическое образование школьников [Текст]: Кн. для учителя / А. С. Нисимчук. – М.: Просвещение, 1991. – 128 с. **10. Поясок Т.** Сучасний стан професійної підготовки майбутніх економістів у незалежній Україні / Т. Поясок // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2007. – Вип. 1/2. – С. 25–31.
- 11. Прокопенко И. Ф.** Экономическое образование школьников / И. Ф. Прокопенко, Е. Н. Камышанченко, В. И. Лозовая. – Харьков: Основа, 1993. – 170 с.
- 12. Сасова И. А.** Экономическое воспитание школьников в процессе трудовой подготовки / под ред. В. К. Розова. – М.: Просвещение, 1988. – 190 с.
- 13. Тхоржевський Д. О.** Методика трудового та професійного навчання: [підруч. для вищ. пед. навч. закл.] / Д. О. Тхоржевський / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К.: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 320 с. **14. Шпак О. Т.** Вивчення і оцінка рівня економічної підготовки учнів: питання теорії і методики: [навч. посіб.] / О. Т. Шпак, С. Г. Цибін, В. М. Городній, В. І. Терес; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К.: Четверта хвиля, 2001. – 127 с.

УДК 371.383

Ірина Максименко, Олена Пінська

ТЕХНІКА МОВЛЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ МОВЛЕННЄВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Максименко І. Г., Пінська О. Л. Техніка мовлення як компонент мовленнєвої майстерності майбутніх педагогів.

У статті розкривається сутність техніки мовлення, її зміст; характеризуються структурні компоненти; висвітлюється роль техніки мовлення в педагогічній діяльності, типові помилки та обґрунтовуються шляхи її формування.

Ключові слова: педагогічна майстерність, педагогічна техніка, техніка мовлення, мовленнєве дихання, властивості голосу, дикція, інтонація.

Максименко И. Г., Пинская Е. Л. Техника речи как компонент речевого мастерства будущих педагогов.

В статье раскрывается сущность техники речи, ее содержание; характеризуются структурные компоненты; освещается роль техники речи в педагогической деятельности, типичные ошибки и обосновываются пути ее формирования.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, педагогическая техника, техника речи, речевое дыхание, свойства голоса, дикция, интонация.

Maximenko I. G., Pinskaya E. L. Elocution as a component of teachers' speech skills.

The article shows the essence of elocution and its content. The author characterizes structural components and highlights the role of elocution in teaching, typical mistakes and substantiates the ways of its forming.

Key words: pedagogical skill, pedagogical technique, elocution, vocal breath, voice properties, diction, intonation.

У період духовного відродження суспільства, реформування освіти на основі демократизації і гуманізації, важливим складником педагогічної майстерності вчителя є виховання учнів засобами живого переконливого слова, тому що вчитель та учні як основні суб'єкти шкільної освіти, взаємодіють на рівні слова, через слово, за допомогою слова. Складнощі діяльності педагога пов'язані не стільки з тим, що він повинен у безпосередньому спілкуванні з учнями знаходити розв'язання численних педагогічних завдань, скільки з тим, що він повинен створювати в аудиторії атмосферу мовленнєвого спілкування. Необхідність постійно реагувати на те, що відбувається на уроці, потребує досконалого володіння засобами живого переконливого слова.

Слово, сказане у школі, – писав В. Сухомлинський, – повинно бути мудрим та чуйним, «слово – ніби цілюща вода: воно заспокоює, породжує життєрадісне світосприйняття...» [7, с. 399].

Проте не може не викликати тривоги стан мовлення значної частини педагогів. Теоретичний аналіз і аналіз практики свідчать, що значна частина педагогів виявляє неготовність до встановлення виховних відносин з учнями через недостатній рівень сформованості мовленнєвих умінь. Зміст інформації педагога важко сприймається учнями не через те, що він нею погано володіє, а тому, що не знайдено адекватного думці мовного оформлення. У значної частини педагогів сформований негативний індивідуальний стиль мовлення, що проявляється в лексичній бідності, відсутності логічного викладання думки, емоційній сухості, монотонності.

Невідповідність між реальними мовленнєвими вміннями та вимогами до рівня мовленнєвої майстерності педагогів потребує цілеспрямованого формування в майбутніх педагогів мовленнєвої майстерності, складником якої є висока мовленнєва культура та досконала мовленнєва техніка.

Тому розвиток педагогічної техніки значною мірою зумовлений технікою мовлення, яка в педагогічній літературі визначається як комплекс навичок мовленнєвого дихання, голосоведення, дикції, які дозволяють учителю донести до учнів все багатство змісту його мовлення.

Техніка мовлення була предметом дослідження Н. Бабич, П. Бойка, Б. Буяльського, Ю. Василенка, Н. Вербової, А. Капської, З. Савкової, В. Чихачева та ін. Проте зауважимо, що питання розвитку техніки мовлення в психолого-педагогічних дослідженнях не знайшла належного висвітлення, що актуалізує означену проблему.

Метою статті є висвітлення сутності і змісту техніки мовлення, обґрунтування необхідності та шляхів її формування в майбутніх педагогів.

О. Леонтьєв підкреслював, що формування мовленнєвої майстерності вимагає відпрацювання мовленнєвих навичок, мовленнєвих автоматизмів, потрібних для будь-якої мови, незалежно від її призначення і способу побудови [4]. Однак, як свідчить

практика, у процесі мовленнєвої діяльності педагоги переважно звертають увагу на те, що сказати, кому сказати, а не на те, як сказати, що свідчить про недостатню сформованість умінь мовлення.

У психолого-педагогічній літературі під технікою мовлення розуміється сукупність елементарних технологічних прийомів у сфері фонаційного дихання, голосу, дикції, доведених до рівня автоматизованих навичок, які створюють можливість здійснювати мовленнєвий вплив в межах загальної системи педагогічної діяльності [1]. Отже, техніка мовлення – це не стільки те, що вчитель говорить, скільки те, як він це робить. А. Макаренко, звертаючись до вчителів, наголошував на тому, що «...необхідно вміти сказати так, щоб вони (учні) у вашому слові відчули вашу волю, вашу культуру, вашу особистість [5, с. 241]. Теоретичний аналіз проблеми дозволяє визначити основні компоненти техніки мовлення, до якої відносяться: мовленнєве дихання, мовленнєвий голос, дикція, інтонація, темпоритм, паузи.

Оснoву техніки мовлення складає мовленнєве дихання, яке підпорядковане вимогам створення звуків. Тому для мовлення звичайного фізіологічного дихання не вистачає. Мовлення потребує більшої кількості повітря, економного його використання і своєчасного поповнення. Оволодіти мовленнєвим диханням – значить навчитися робити правильний вдих, затримку (опору) дихання і правильний видих. Мовленнєве дихання створює найбільш сприятливі умови для роботи голосового апарату і лежить в основі красивого голосу.

Особливу роль у професійній мовленнєвій діяльності вчителя дослідники відводять голосу. Голос є основним засобом передачі емоційного звукового контексту мовлення, сприяє передачі гармонійного внутрішнього духовного світу особистості і його зовнішнього вияву.

Аналіз літературних джерел свідчить, що багато питань мовленнєвого голосу мають своє коріння в глибині історії. Уже у філософії стародавніх греків існує думка про те, що про людину можна судити з її голосу. До нас дійшли свідчення, що коли до Сократа привели людину, про яку він повинен був висловити власну думку, мудрець довго дивився, а потім викрикнув: «Та говори ж ти накінець, щоб я міг пізнати тебе».

Голос – це діючий компонент звукового мовлення, результат складної фізіологічної і психічної діяльності людського організму, це сукупність різних щодо висоти, сили і тембру звуків, це – візитна картка людини, а його властивості (висота, діапазон, звучність, гнучкість, милозвучність, злетність) мають у собі інформацію про ті чи ті якості і стан людини. Будучи основним знаряддям праці педагога, голос допомагає йому говорити не тільки для вух, а й для очей, малювати за допомогою голосу картини, створювати образи, передавати почуття. Голос дає учням відповіді на запитання: Хто говорить? Що говорить? Як говорить? Учні надто чутливі до звукового зафарблення мовлення. По голосу вони визначають стан вчителя, його відношення до них і змісту інформації.

С. Каминський [2] переконливо доводить, що голос забезпечує професійно зумовлену специфіку мовленнєвої експресії. Почуття в мовленні передаються завдяки різноманітним інтонаціям, в основі яких лежить голос. Психологи нараховують більше 20 інтонацій, які виражають різноманітні почуття. Експериментально доведено, що слухачі не засвоюють до 30 % інформації, якщо інтонація мовця не відповідає змісту його мови. Тому ефективність мовленнєвої діяльності визначається інтонаційною виразністю мовлення.

С. Рубінштейн зазначав, що основою смислового змісту мови є те, що вона означає. Але завдяки тому, що мова містить у собі виразні моменти, справжнє розуміння її досягається не тільки знанням предметного значення слів, уживаних у

ній, але й інтерпретацією цих виразних моментів, які розкривають внутрішній зміст, вкладений у неї мовцем. Тому кожне слово, сказане педагогом, має виражати емоційне ставлення до змісту мовленого [6]. А. Макаренко з цього приводу говорив, що він став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити «Іди сюди» з 15–20 відтінками [5].

Студент повинен уміти говорити виразно. У процесі мовлення, яке відтворює внутрішній стан, думки, почуття, виразність народжується безпосередньо. У професійній діяльності, з передачею чужої мови, ситуація ускладнюється і мова стає монотонною. Інтонацію неможливо запозичити механічно, а тому говорити інтонаційно необхідно вчитися.

У значній частині педагогів голос поставлений природою. Але, як показує практика, голос часто має суттєві недоліки: монотонність, в'ялість, голос «гуде» (не виходить з ротової порожнини) або «провалюється», «гнусявить», у голосі відсутня сила. Педагог повинен усвідомлювати, що надмірна сила голосу викликає роздратування і швидко втомлює учнів. Слабкий голос також викликає незадоволення учнів, тому що на останніх партах суть мови вчителя не сприймається.

Знаючи процес звукоутворення, кожен педагог може визначити, що в загальному механізмі звукоутворення треба змінити, щоб у голосі реалізувалися всі його властивості. Ю. Кусий пише: «Голос – це дивний інструмент, але щоб він звучав легко, сильно, красиво, виразно, був гнучким, рухливим, слухняним волі людини, точно й яскраво передавав її почуття і думки, працював безвідмовно, потрібна кропітка постійна праця щодо його вдосконалення і підтримання» [3, с. 129].

Професіоналізація голосу – це насамперед розвиток його природних властивостей, усунення недоліків, які заважають якості звучання. Але виховання професійного голосу не можна розглядати тільки як роботу над мовленнєвим апаратом. Голос не просто повинен звучати, він повинен виражати думку, ставлення до змісту. А тому необхідно звертати увагу як на фізіологічні, так і на психологічні зміни звучання голосу. Упевненість у своїх силах, захопленість під час мовлення, вільне володіння змістом матеріалу викликають піднесення, створюють особливий емоційно-вольовий стан, який позитивно впливає на звучання голосу.

Техніка мовлення включає в себе й поняття темпу мовлення, який характеризується такими показниками, як швидкість мовлення, протяжність звучання окремих слів, інтервали і протяжність пауз. Слід зазначити, що швидкість мовлення різноманітна і залежить від особливостей педагога та характеру і змісту його мови. У середньому вчитель виголошує від 120 до 150 слів за хвилину. Для того щоб учні мали змогу усвідомити зміст мовленого, педагог не повинен говорити скоромовками, але й повільне мовлення також утруднює сприйняття інформації, тому що учень втрачає здатність стежити за логікою його думки.

Особливого значення у професійному мовленні набуває дикція, яка потребує зладженої роботи артикуляційного апарату і забезпечує чистоту вимови звуків, складів, слів. Якщо вчитель говорить нечітко, неправильно артикулює звуки, учні не в змозі розібратися в його «бормотанні», втрачають інтерес до інформації.

Мовленнєва техніка передбачає й уміння тримати «паузу», яка полегшує дихання і створює можливість для підкреслення важливості певних слів, словосполучень, речень, привертає увагу, викликає інтерес. Педагог може використовувати паузи для пошуку слів, які б найкраще виразили його думку. Якщо таких пауз небагато, їх наявність активізує аудиторію. Якщо ж переривчастість мовлення занадто велика, то це є свідченням того, що педагог або не володіє змістом інформації, або поганого володіє словом, або надмірно хвилюється.

Теоретичний аналіз і аналіз практики дозволяють серед основних причин, які утруднюють процес формування умінь мовленнєвої техніки у студентів, виокремити такі: недостатня усвідомленість значущості техніки мовлення в педагогічній діяльності; відсутність достатнього позитивного досвіду мовної діяльності; слабкі знання в галузі техніки та культури мовлення.

Оволодіння технікою мовлення досягається різними шляхами. Мовна діяльність супроводжує навчально-виховний процес у ВНЗ, включаючи студентів у безперервне спілкування в системі «викладач – студент», але слід зазначити, що на якість мовлення студентів значна частина викладачів негуманітарних дисциплін не звертає належної уваги. Тому надмірна інтелектуалізація мови призводить до її сухості. Майбутній педагог не вчиться відчувати слово і передавати почуття в мові.

Більш ефективний шлях розвитку умінь мовленнєвої техніки – цілеспрямоване оволодіння знаннями, уміннями та навичками мовних засобів. Досвід практичної діяльності під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін дав можливість побудувати таку структуру процесу формування в майбутнього педагога умінь педагогічної техніки: оволодіння теоретичними знаннями з питань техніки мовлення; формування умінь і навичок мовленнєвого дихання, мовленнєвого голосу, дикції; корегування і вдосконалення набутих умінь і навичок в умовах, що моделюють реальний педагогічний процес; закріплення відповідних умінь і навичок в процесі педагогічної практики.

Отже, теоретичний аналіз і практика дозволяють зробити таке узагальнення: усне мовлення є озвученим видом, тому вчителю необхідно перш за все володіти мовленнєвим диханням; мова повинна бути почута, а це вимагає розвинутого голосу; мова пов'язана з утворенням системи звуків – носіїв смислу, тому вчителю необхідно володіти дикцією.

Література

- 1. Бойко П. К.** Вопросы техники речи / П. К. Бойко // Трибуна лектора. – 1977. – № 11. – С. 26–31.
- 2. Каминский Е. И.** Психологические особенности интонационной выразительности речи, ее восприятия и воздействия: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук / Е. И. Каминский. – Л., 1989. – 19 с.
- 3. Кусый Ю. А.** Приемы формирования педагогической техники у будущих педагогов / Ю. А. Кусый. – Днепропетровск : Изд-во ДГУ, 1989. – 72 с.
- 4. Леонтьев А. А.** Речевое воздействие / А. А. Леонтьев. – М. : Наука, 1972. – 144 с.
- 5. Макаренко А. С.** Некоторые выводы из моего педагогического опыта: Педагогические соч.: в 8-ми т. / сост. М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1984. – Т.4. – 400 с.
- 6. Рубинштейн С. Л.** Основы общей психологии: в 2-х т. / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 2. – 230 с.
- 7. Сухомлинский В. А.** Рождение гражданина: Избр. произ.: в 5-ти т. / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1980. – 719 с.